

«*La ciutat del perdó*» i altres escrits (1909). La consciència civil

Pere Lluís Font

Com un despert entre adormits
El comte Arnau

Joan Maragall és un testimoni excepcional de la Catalunya del començament del segle XX, però també un far que projecta encara un potent focus de llum cap al segle XXI. N'hi ha prou per adonar-se'n, de rellegir-ne els escrits pensant alhora en la situació del seu temps i en l'actual. No cal pas estirar-los gaire per fer del seu autor un contemporani nostre, malgrat els cent anys que ens en separen. Es pot dir de bastants dels seus textos el que ell diu, en el pròleg a la traducció catalana de *La Margarideta* de Goethe, d'algunes obres literàries del passat: «Proveu de situar en el temps present les tragèdies d'Esquil i de Sòfocles i us quedareu meravellats de lo poc que n'haureu de tocar [...] perquè el públic [les] admeti com una palpitació de la vida present» (I, 275).¹ De fet, deu ser en una bona mesura aquesta actualitat permanent allò que converteix un escriptor en clàssic. Aplicar-ho a Maragall és una manera de reconèixer-li aquesta condició.

Joan Maragall va ser, naturalment, per sobre de tot un poeta, un gran poeta. Tota la resta, per dir-ho a la manera evangèlica, li va ser donada d'es-

1. I o II, seguit de la pàgina, remet als volums I o II de l'edició de *Selecta de les Obres completes* de Joan Maragall (vegeu la bibliografia).

creix (Mt 6, 33). Però aquest escriu és d'una gran entitat. A més de poeta (i de traductor), va ser un pensador i un articulista remarcable, amb una veu cada vegada més escoltada. És potser el primer en el temps, i en tot cas un dels primers en categoria, dels nostres *intel·lectuals*, si entenem per intel·lectual, com fa el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, una «persona que té una certa capacitat de pensar la realitat social i cultural i d'influir críticament en l'opinió mitjançant l'assaig o la presència en els mitjans de comunicació». És, si fa no fa, el sentit que pren el mot a França almenys des de l'*affaire Dreyfus*. Aquest serà el punt de vista adoptat aquí. Parlaré del Maragall que personifica en la seva època la consciència civil, «com un despert entre adormits» (segons el conegut vers d'*El comte Arnau*). No en va, el cas Ferrer i Guàrdia, arran de la Setmana Tràgica, ha pogut ser considerat el nostre *affaire Dreyfus*. Cal, doncs, no deixar-se desorientar per les paraules de Carles Cardó quan diu que Maragall és un «home d'intuïcions [...], tot el contrari d'un intel·lectual» (I, 1169).

En aquesta conferència he de parlar de «la consciència civil» en «La ciutat del perdó» i altres escrits de Joan Maragall. En quins «altres escrits»? M'he hagut d'arriscar a fer la meua antologia personal de l'escriptor, presidida per la idea de la *consciència civil*, és a dir, de la responsabilitat pública del ciutadà que no és ni militar ni eclesiàstic, com precisen els diccionaris quan defineixen *civil*, però tampoc —hem d'afegir-hi— un polític en exercici ni un professional com a tal.

He pres com a escrits de referència principals, d'acord amb la programació d'aquest Curs d'Alts Estudis, els quatre del 1909 relatius a la Setmana Tràgica: tres articles («Ah! Barcelona...», «La ciutat del perdó» i «La iglésia cremada»), precedits pel poema civil «Oda nova a Barcelona». Els altres, que s'estenen al llarg dels darrers dinou anys de la vida del poeta, els que podem considerar els seus anys de maduresa, els fan de coixí i de context: tres poemes civils més, i una tria de textos en prosa (articles, discursos i algun assaig), majoritàriament en català, però també alguns articles en castellà, i dues cartes, la segona de les quals es va fer pública en dos diaris.

Heus ací la tria d'escrits per a aquesta antologia per ara virtual, ordenats cronològicament i amb indicació de la pàgina de l'edició de *Selecta* de les *Obres completes* en dos volums (I, *Obra catalana*, i II, *Obra castellana*):²

	OC, I	OC, II
El catalanisme en el llenguatge (1893)	786	
La independència de Catalunya (1897)	739	
ODA A ESPANYA (1898)	171	

2. En aquesta llista, els títols van seguits de la data de redacció, o de la de publicació en el cas d'articles publicats per l'autor mateix. Per tal d'afavorir-ne la visió sinòptica, poso en *VERSALETA* els títols de poemes, en *cursiva* els d'articles castellans i en rodona els de textos en prosa catalans.

	OC, I	OC, II
El sentiment de pàtria (16-XI-1900)	741	
<i>La patria nueva</i> (11-IX-1902)		653
Als estudiants (XII-1903)	742	
De les reials jornades (6/19-VI-1904)	751	
Conversa bilingüe (11-IX-1904)	782	
LA SIRENA (FRAGMENT) (1902/1904)	165	
<i>El ingeniero</i> (I-1905)		682
OR DE LLEI (20-V-1906)	193	
En pro de les varietats dialectals (X-1906)	805	
La gran setmana d'octubre (24-X-1906)	761	
Entenem-nos (22-XI-1906)	762	
L'alçament (13-IV-1907)	764	
Visca Espanya! (5-V-1907)	766	
Elogi del poble (13-IX-1907)	683	
ODA NOVA A BARCELONA (1909)	175	
Ah! Barcelona... (1-X-1909)	775	
La ciutat del perdó (10-X-1909)	780	
A en Cambó... i als altres (13-XI-1909)	769	
La iglésia cremada (18-XII-1909)	777	
Carta a Pere Coromines (8-III-1910)	962	
Carta a Pere Coromines (23-IV-1910)	963	
<i>La verdadera cuestión previa</i> (29-VI-1910)		770
<i>Preparad los caminos</i> (13-VII-1911)		755
«Catalunya i avant» (5-X-1911)		759
Per a la Biblioteca de Catalunya (X-1911)	820	

La meua exposició tindrà dues parts: en la primera presentaré els escrits relatius a la Setmana Tràgica, i en la segona parlaré dels altres escrits triats. Totes dues, amb comentari històric i actual, més o menys diferenciats segons els casos.

1. Els escrits del 1909 relatius a la Setmana Tràgica³

Comencem per evocar ràpidament els fets de l'anomenada Setmana Tràgica, en paraules de Miquel Batllori «una de les grans crisis socials de la Catalunya moderna, només superada

3. Aquí el llibre, quasi definitiu, de Josep BENET *Maragall i la Setmana Tràgica* (vegeu la bibliografia) és la guia insubstituïble.

per la del 1936». ⁴ És la revolta popular, de signe antimilitarista i anticlerical, que va esclatar a Barcelona (amb espurnes en altres ciutats de Catalunya) la setmana del 26 al 31 de juliol del 1909, en protesta contra la represa de la guerra colonial del Marroc. El ministre de la Guerra del govern Maura havia decidit, en lloc d'enviar-hi més tropes, decretar la mobilització d'un cos expedicionari, compost majoritàriament de reservistes (molts, casats i amb fills), reclutats en una bona part a Catalunya. Els esdeveniments van començar amb una vaga general que, tot i la declaració immediata de l'estat de guerra, va degenerar ràpidament en una revolta caòtica, de la qual cap força política no va voler assumir la direcció, però que grups lerrouxistes (no Lerroux mateix, que llavors era a l'estranger) van canalitzar cap a la crema d'esglésies i de convents (amb escenes macabres de desenterrament de monges, passejades per la ciutat), davant la passivitat de la força pública i de l'exèrcit. Va ser destruïda una vuitantena d'edificis religiosos (la meitat, si fa no fa, dels existents a Barcelona) i matats tres capellans. En conjunt hi va haver prop d'un centenar de morts i uns quants centenars de ferits. Per tal d'aïllar la revolta, el ministre de la Governació va titllar el moviment de separatista, amb el resultat desitjat. La brutal repressió subsegüent, que va tenir el suport majoritari de la burgesia barcelonina (malgrat alguna veu contrària, com ara la de Maragall, que com veurem va ser silenciada), va comportar cinc penes de mort executades, la darrera la de Francesc Ferrer i Guàrdia, que havia estat pres com a cap de turc.

Maragall, que es trobava aquella setmana amb la seva família fora de Barcelona, a Caldetes, on no va passar res, en va tenir la primera notícia detallada per una carta de Josep Pijoan, escrita el 31 de juliol i rebuda el 3 d'agost. La seva resposta, de l'endemà mateix, mostra que va veure de seguida l'abast dels fets (la visita que va fer a Barcelona poc després, amb la forta impressió de la visió de les esglésies cremades, no va fer sinó confirmar el seu judici). «És una tristesa» —escriu a Pijoan— «ésser d'un poble que el seu equilibri consisteix, no en un joc de forces —com en els països ben civilitzats—, sinó en un joc de debilitats. El Govern, volent promoure una acció nacional, provocava una revolució; però com el poble no té força per fer una revolució, deixa que els seus elements més insans facin una bullanga; i els bullanguers són vençuts, no per la força pública, [...] sinó pel pur cansament [...]. Aixís és com tot torna al seu lloc, sense altre rastre ni conseqüència que el dany causat. Jo no puc creure que això acabi amb cap afusellament; fóra una barbaritat més, que tampoc crec que el Govern tingui la força de cometre, afortunadament. Aixís, tot el bé i tot el mal serà degut a la debilitat; essent la suprema la de les classes mitges, que ni esma tenen per ajudar a fer la revolució, ni per resistir la bullanga» (I, 1050). ⁵ L'essencial ja esta-

4. AA. DD. *Joan Maragall. Conferències...* (vegeu la bibliografia), p. 61.

5. Per raons de coherència, cito tots els textos de Maragall, llevat d'indicació contrària, segons l'edició esmentada de *Selecta* (corregint, eventualment, alguna errata òbvia). En el cas de la correspondència entre Maragall i Pijoan, hi ha, però, l'edició crítica d'Anna M. BLASCO, *Joan Maragall i Josep Pijoan. Edició i estudi*

va dit en privat (Maragall només s'equivocava en la seva confiança que no hi hauria afuse-llaments). Únicament faltava dir-ho en públic. Però durant dos mesos va dubtar de fer sentir la seva veu.

1.1. «Oda nova a Barcelona»

Probablement en aquesta temporada de dubte, en una data indeterminada entre l'estiu i la tardor, Maragall va acabar l'«Oda nova a Barcelona», un dels seus grans poemes civils, que per a nosaltres és com un pròleg als tres articles escrits, que comentarem a continuació, encara que per als seus coetanis, com que no va aparèixer fins al primer de maig del 1910 (a *La Veu de Catalunya*),⁶ semblés una mena d'epíleg dels dos publicats. Els vint-i-cinc primers versos, d'un estil que recorda l'oda verdagueriana, ja eren escrits el 4 de febrer del 1909.⁷ Però el poema no va ser continuat fins després de la Setmana Tràgica. Llavors, tot i que se'n manté el títol, l'oda es converteix en una sàtira. Les tres quartes parts, des del vers 26, s'adrecen, doncs, no pas a la Barcelona ideal, sinó a la Barcelona real, que és «covarda i crudel i grollera», «que empaïta la monja i li crema el convent»; a la Barcelona tal com és, amb tota la seva vitalitat, però també amb tota la seva sordidesa, i tanmateix estimada: «Barcelona nostra!, la gran encisera!».

1.2. «Ah! Barcelona...»

Més ràpid a pronunciar-se públicament havia estat el bisbe de Vic, Josep Torras i Bages, amb la seva pastoral de títol prou significatiu *La glòria del martiri (després de la persecució de juliol de 1909)*. La primera reacció de Maragall va ser pensar que, ara que

---

de l'epistolari, Barcelona, PAM, 1992 (cf., per a la carta citada, la p. 393). Pel que fa als escrits considerats aquí, cal esmentar igualment l'edició crítica, a cura de Glòria Casals (cf. la bibliografia), dels poemes inclosos en els cinc reculls publicats per Maragall, en espera de l'edició crítica de la resta dels poemes maragallians. També existeix una proposta d'edició crítica dels articles catalans de Maragall a cura d'Ignasi MORETA (és un treball de recerca, del 2004, dirigit per Narcís Garolera a la Universitat Pompeu Fabra, una còpia del qual es pot consultar a l'Arxiu Maragall).

6. El 1911 serà inclosa en el llibre *Seqüències*.

7. Aquests vint-i-cinc primers versos podrien haver estat inspirats pel pla urbanístic de la gran ciutat proposat per l'arquitecte francès Léon Jaussely, guanyador el 1907 del Concurs Internacional de Projectes d'Enllaç entre l'Eixample i els Pobles Agregats, que havia convocat l'Ajuntament de Barcelona el 1905. Abans, l'exposició de plànols de Jaussely l'havia dut també a escriure l'article «La ciudad del ensueño» (*La Lectura*, abril del 1908), en el qual Maragall hesita entre la ciutat viva del seu temps i la ciutat noucentista somiada (II, 744).

el bisbe havia parlat, ja no calia dir res més, tot i que, en carta de l'11 de setembre, li remarcava a Torras i Bages que «la cosa té altres aspectes» (I, 1057). Però en la seva resposta, dos dies després, aquest li escriu: «Me sembla que V. no ha de callar, puix té el do d'escriure i estem en un temps en què fins les pedres haurien de parlar».⁸ Sens dubte, aquestes paraules el van fer decidir. Així, dos mesos després de la Setmana Tràgica, el dia 1 d'octubre sortia a *La Veu de Catalunya* l'article «Ah! Barcelona...», el primer i, a judici de Josep Benet, «el d'un major contingut polític» de la trilogia famosa (Benet, 71).⁹

Malgrat la clara percepció que havia tingut dels esdeveniments des del primer moment, Maragall comença dient que ha calgut tot aquest temps per recobrar-se de la forta sotragada i per formular-se les preguntes pertinents. Adreçant-se a la ciutat (com feia també en l'«Oda nova a Barcelona»), reflexiona sobre les causes de la Setmana Tràgica. Afirmar que «lo que semblà la causa immediata», la Guerra del Marroc, n'és només «el pretext». Descarta a continuació com una explicació massa simplista la idea d'una «revolució premeditada per un partit polític», perquè no pot ser que cap partit tingui com a ideal únicament la crema i el saqueig. Així arriba a l'explicació torrasiana: una lluita entre el bé i el mal. Maragall en fa una crítica velada: en el llenguatge d'avui, diríem que la troba massa «espiritualista». Per això continua dient que ens hem de situar en el món d'aquí i d'ara i ens hem de preguntar per què això passa a Barcelona, que és coneguda arreu com «la ciutat de les bombes». Després de descartar que en tinguin la culpa els forasters,¹⁰ creu trobar-ne la raó profunda en «un desfogament destructor de la impotència per crear», una «impotència enrabiada». Per Maragall, «Barcelona és una gran conglomeració d'energies individuals que no han pogut crear un organisme social proporcionat a la seva massa». I això no es resol amb remeis externs («policia, repressió, escoles, lleis...»), perquè en el fons el que hi ha és «falta d'amor». «I ai! d'aquell que pateix sense l'amor!». És la manera maragalliana de dir que hi ha una culpabilitat col·lectiva i que no és simplement una qüestió de bons i dolents. I conclou afirmant que a Catalunya hi ha «potser una gran població», però no hi ha encara «un poble».¹¹ Algunes idees de l'article potser no són prou clares o prou explícites, però s'hi apunta un diagnòstic de gruix.

8. Cf. J. A. MARAGALL (cur.), *Torras i Bages / Joan Maragall, Un diàleg començat abans de conèixer-se i que transcendi a la mort*, Barcelona, Ariel, 1961, p. 353.

9. El nom d'un autor, seguit de la pàgina, remet a l'obra que figura a la bibliografia.

10. Pot ser que Maragall es recordés d'Eugeni d'Ors, que en la *glosa* del 16 d'agost del 1909 n'havia donat la culpa als immigrants. En la del 18 del mateix mes, acabava dient: «Cal que Barcelona pugui exigir, en la seva població immigranta, un mínim de salut física, moral i social». I en la del 19, encara insistia en la mateixa idea. Cf. *Glosari*, Barcelona, Edicions 62, MOLC, 1982, p. 96 i ss.

11. Després retrobarem aquest concepte maragallà de *poble*.

1.3. «La ciutat del perdó»

Ara bé, és ben sabut que la repressió va ser més dura del que Maragall havia previst: clausura de centres (fins i tot del Centre Excursionista de Catalunya), de casals, d'escoles i de diaris i, el que és més greu, sentències de mort. Cambó, anys després, el 16 de juny del 1914, a les Corts espanyoles, ho retraurà al Govern recordant, segons la famosa dita de Talleyrand, que allò va ser «peor que un crimen, [...] una inmensa torpeza» (Benet, 88). Però, quan alguns diaris d'esquerres (començant per *La Publicidad*,¹² el 30 de setembre) van demanar l'amnistia per als condemnats a mort i en general per als perseguits pels fets de la Setmana Tràgica, els diaris conservadors (*El Correo Catalán*, *La Vanguardia* i finalment, de manera vergonyant, també *La Veu de Catalunya*) s'hi van oposar.

Mentrestant, el 9 d'octubre Francesc Ferrer i Guàrdia era condemnat a mort per un consell de guerra, sense proves, com a principal inductor dels fets de la Setmana Tràgica. Aquell mateix dia, Maragall havia escrit a Cambó: «El cor em diu que s'afusella massa gent [...]. Aquesta política d'ara, no l'entenc. ¿Serà sols per donar gust a l'altra turba... conservadora?» (I, 935). La sentència es feia pública l'endemà, dia 10. És obvi que Maragall no podia sentir cap simpatia per Ferrer i Guàrdia, però es tractava de la vida d'un home; i el mateix dia 10, desafiant l'opinió del seu medi social, enviava a *La Veu de Catalunya* l'article «La ciutat del perdó» per demanar clemència. Era la paraula cristiana que havien reclamat sardònicament alguns diaris d'esquerra. Hi havia temps perquè sortís abans de la data d'execució de Ferrer i Guàrdia (que va tenir lloc el dia 13) i potser l'hauria pogut evitar.¹³ Però el cas és que l'article no es va publicar, perquè Prat de la Riba, el director del diari, el va fer fonedís. Benet diu, amb raó, que Prat «cometé potser el major error de la seva vida pública» (Benet, 112). I Barcelona no va saber res aleshores d'aquest intent de Maragall. Només un parell d'anys més tard, gràcies al fet que Carles Rahola, en una conferència a l'Ateneu de Palafrugell sobre «Joan Maragall i la seva obra», li va fer suaument el retret d'haver callat en aquella ocasió, el poeta li va comunicar de forma confidencial, en carta del 3 de juliol del 1911, com havia anat tot (I, 1083). Ara bé, per què no n'havia parlat amb ningú abans? Sens dubte, per lleialtat envers Prat de la Riba, a qui no volia perjudicar políticament, és a dir, al capdavant per patriotisme. Maragall havia quedat dolgut, però no es va deixar portar pel ressentiment: un any després, era ell qui redactava la crida pro homenatge a Prat de la Riba i qui llegia l'ofrena de l'edició especial de *La nacionalitat catalana*.

12. *La Publicidad* era el diari republicà i anticlerical on Verdaguer havia menat la seva campanya arran del conflicte que va tenir amb l'autoritat eclesiàstica.

13. Cambó, en el mateix discurs a les Corts suara citat, reconeixrà que «todos los ciudadanos de Barcelona hemos fusilado a Ferrer no pidiendo su indulto» (Benet, 100).

L'article, que no va ser publicat fins al cap de més de vint anys, en l'anomenada «edició dels fills» de les obres de Maragall,¹⁴ era, com diu en l'esmentada carta a Carles Rahola, «el [seu] pobre esforç, isolat enmig de la fúria repressiva», per intentar «una girada en l'opinió del públic i, consegüentment, en la conducta del Govern». D'una banda, assenyala, com remarca Benet, «el camí de l'amor, del perdó mutu i de la reconciliació» (Benet, 103): «¿El cor no vos diu anar a demanar perdó, a genollons si convé, i els més ofesos els primers, per aquests germans nostres en desamor que volien aterrar per odi aquesta mateixa ciutat que nosaltres els deixàrem abandonada per egoisme? [...] Aneu a demanar perdó per ells a la justícia humana, que serà demanar-ne per vosaltres mateixos a la divina, davant la qual sou potser més culpables que ells». Però, d'altra banda, el text és també un al·legat contra la pena de mort, d'una força moral insuperable: com es pot viure tranquil, sabent que mataran un home com nosaltres?; seríem capaços de mirar-lo als ulls?; el mataran «fredament per un tràmit senyalat i a una hora fixa, com si la justícia humana fos quelcom segur, infal·lible, definitiu com la mort que dóna». Maragall acaba de formular els dos grans arguments contra la pena capital: el caràcter sagrat de la persona humana, que es revela en la impossibilitat de matar algú aguantant-li la mirada als ulls¹⁵ —gairebé semblaria que estem llegint el filòsof Emmanuel Levinas— i la fal·libilitat de la justícia humana.¹⁶ L'article acaba afirmant que Barcelona «començarà a ésser una ciutat» si demana perdó per als seus condemnats a mort. Llavors «ja no podrà ésser dita *la ciutat de les bombes*», sinó que «serà dita *la ciutat del perdó*, i des d'aquell punt i hora començarà a ésser una ciutat».

1.4. «La iglésia cremada»

Un mes solament després del refús de la publicació de «La ciutat del perdó», Maragall envia a *La Veu de Catalunya* un nou article, «La iglésia cremada», redactat entre el 17 i el 20 de novembre. El text tampoc no devia agradar gaire a Prat de la Riba, que el va sotmetre al criteri de Mn. Frederic Clascar i del P. Ignasi Casanovas. Sort que tots dos eren amics i admiradors de Maragall. Hi van fer alguns retocs, que l'esmussaven una mica, però gràcies al seu tacte, i després d'un mes de gestions, de cartes i de converses, Prat de la Riba no es va veure amb cor de refusar-lo. Sobretot, després d'haver-li publicat un altre article que era política-

14. Va aparèixer l'any 1932 en el volum titulat *El sentiment de pàtria*.

15. Ja trobem expressada la mateixa idea (la humanitat de l'altre, que percebem quan el mirem als ulls) uns quants anys abans a l'article «Fantasia sobre motivos», publicat al *Diario de Barcelona* el 28 de novembre del 1905 (II, 709).

16. Maragall ja havia expressat molts anys enrere el seu desacord amb Joan Mañé sobre la pena de mort. Ho recorda en una carta a Josep Soler i Miquel, del 17 de juliol del 1891. Cf. «Tres cartes inèdites de Joan Maragall», Lluís QUINTANA (cur.), *Els Marges*, núm. 40 (1989), p. 61-62.

ment favorable a la Lliga, «A en Cambó... i als altres», a què em referiré després. Finalment, el 18 de desembre va sortir «La iglésia cremada», en una versió que Maragall va trobar, com escriu en el seu dietari, «bon xic deformada». De fet, coneixem tres versions d'aquest text: l'original, conservada a la Biblioteca de Catalunya; la publicada a *La Veu de Catalunya*, «bon xic deformada», i la parcialment restablerta (i ocasionalment esmenada) per l'autor, que és la que figura a les edicions de les *Obres completes*.

«La iglésia cremada» fa un so que contrasta vivament amb la mentalitat dels catòlics de la seva època. Expressa l'emoció sentida en una missa oïda en una església cremada (segons que sembla, l'oratori de Sant Felip Neri de Gràcia): «Jo mai havia oït una missa com aquella». S'ha pogut dir, amb raó, que Maragall aquí s'anticipa, en alguns aspectes, al Concili Vaticà II (per exemple, en allò que diu sobre la utilització de la llengua vernacle en la litúrgia o el que insinua sobre la separació entre l'Església i l'Estat i, per tant, sobre el que ara anomenaríem la *laïcitat*). I a la «teologia de l'alliberament», podríem afegir, a causa de la seva opció per l'església dels pobres: «Destruint la iglésia» —els diu—, «heu restaurat la Iglésia, perquè aquesta és la veritable, aquesta és la viva, aquesta és la que es fundà per a vosaltres, els pobres, els oprimits, els desesperats, els odiadors...».¹⁷ Fustiga els que van al temple només a buscar-hi tranquil·litat: «Si el Crist tornés entre els homes» —els etziba—, «jo estic que els que se n'hi anirien darrera foren ells, no vosaltres».¹⁸ I, a propòsit de la qüestió de la reconstrucció dels temples, afirma la necessitat que sigui obra del mateix poble que els ha destruïts, sense demanar «més protecció de l'Estat»,¹⁹ que sempre és interessada, i sense «gaires diners dels rics, [...] que els pobres no puguin pensar que és cosa de l'altra banda i en rebim amb recel el benefici».²⁰

L'article va escandalitzar els benpensants.²¹ El diari lerrouxista i anticlerical *El Progreso* en va publicar comentaris elogiosos, però són rars els testimonis favorables en el cantó catòlic (i de moment només en privat). El mateix Torras i Bages el va silenciar: en la felicitació natalenca a Maragall del 1909 (datada el mateix dia de Nadal) ni l'esmenta, tot i que uns

17. Segons el manuscrit original. El text expurgat publicat per *la Veu de Catalunya* diu simplement: «Destruint la iglésia heu restaurat la Iglésia, la que es fundà per a vosaltres, els pobres, els oprimits, els desesperats...».

18. Segons el manuscrit original. Aquest passatge va ser suprimit en el text publicat a *La Veu de Catalunya*.

19. Segons el manuscrit original. El text publicat a *La Veu de Catalunya* suavitza l'expressió canviant «més» per «massa»; però el text restablert per l'autor encara l'endureix substituint els adverbis per l'article: «sense demanar la protecció de l'Estat».

20. Algunes idees crítiques respecte del cristianisme de l'època es troben ja anticipades en l'article «La parroquia», del 1908, publicat a l'*Almanaque de la parroquia de Ntra. Sra. de la Bonanova*, any II (I, 700).

21. En carta a Unamuno del 31 de desembre del 1909, escriu Maragall: «Últimamente (hace doce o quince días) publiqué un artículo, «La iglésia cremada» (en *La Veu*), que escandalizó a muchos porque daba razón —según decían— a los revoltosos de julio» (II, 942).

quants anys abans (el 1905) aquest li havia demanat que fes una pastoral sobre la missa.²² No és estrany que Maragall escrivís, el 26 de desembre, a Josep Dachs, secretari del bisbe de Vic, que «aquests dies, fins i tot [li] venien ganas de [posar-se] a escriure en *El Progreso*, perquè [li] sembla que en el baix poble hi ha almenys més vivor que en altres esferes» (I, 966).

Els tres articles sobre la Setmana Tràgica ens mostren un Maragall que va saber estar a l'altura com a ciutadà, com a patriota i com a cristià. I és bo que aquests textos ressonin encara a les nostres oïdes, perquè el seu contingut no ha perdut actualitat. «Ah! Barcelona...» continua essent una denúncia, d'una banda, de les explicacions partidistes, abstractes o maniquees de les nostres desgràcies i, d'altra banda, de la temptació de culpabilitzar-ne «els altres». «La ciutat del perdó» és una crida a la reconciliació, pertinent després de totes les grans crisis, i un al·legat definitiu contra la pena de mort, vigent encara en mig món. Tots dos articles fan que ens hàgim de continuar preguntant si som ja un *poble* cohesionat, o una veritable *ciutat*, amb un veritable projecte col·lectiu. I no cal forçar gens el text de «La iglésia cremada» per llegir-hi un missatge, encara a mig acomplir, de justícia social i de laïcitat. S'ha dit mil vegades, amb raó, que Maragall, amb aquests tres articles, es va convertir, per al seu temps i per a la posteritat, en una veu quasi profètica. Però va ser una veu solitària. Josep Benet fa notar que, si no s'hagués trobat tan sol, «qui sap si hauria arribat a comptar entre els homes que més han influït en el modern pensament social cristià d'Europa» (Benet, 149).

2. Els altres escrits triats

2.1. Escrits «catalanistes»

Ens queden per evocar els escrits que serveixen de coixí i de context als que acabem de presentar. N'hi ha una primera sèrie, majoritària, que aprofundeix en la idea de catalanitat, amb alguns motius recurrents: la necessitat d'una política unitària de defensa de Catalunya, la reivindicació de la llengua catalana i la relació estreta entre llengua i nació. Els reagruparé segons la idea dominant, subratllant-ne en cada cas els aspectes més significatius. Veurem que estan plens d'arguments que són tan actuals que no poden deixar de produir en nosaltres la impressió de *déjà vu*. He dit que s'estenen al llarg dels darrers dinou anys de la vida del poeta: a partir del 1893, que és l'any següent de l'aprovació de les Bases de Manresa i de la publicació en llibre de *La tradició catalana* de Torras i Bages (i que també és l'any de les bombes del Liceu i del descobriment maragallà de Nietzsche).

22. Aquesta pastoral es va anar retardant fins al 1912. Es titula *El Sant Sacrifici*, i comença recordant la petició que li havia fet el poeta. Cf. *Torras i Bages / Joan Maragall* (cit.), p. 430 i ss.

2.1.1. *D'intenció més política*

Començo pels textos d'intenció més directament política. El més antic d'aquests és «La independència de Catalunya», un article del 1897,²³ no publicat per Maragall. És una reivindicació sobretot de la «independència intel·lectual» dels catalans: «El pensament espanyol és mort [...] i hem de desfer-nos ben de pressa de tota mena de lligam amb una cosa morta».²⁴ És també una denúncia, que reapareixerà freqüentment, de la il·lusió de voler catalanitzar Espanya, que sempre acabarà en detriment nostre, i una defensa de la necessitat de catalanitzar «els diaris i el teatre» (és a dir, els mitjans de comunicació i el lleure) a Catalunya. Acaba afirmant que «el dia que la nostra independència intel·lectual siga complerta, [...] Catalunya formarà part d'Europa». Per Maragall, està clar que la nostra revolució pendent és, abans que res, una revolució *mental*.

Segueix l'«Oda a Espanya», del 1898, que és el segon dels «Tres cants de la guerra»,²⁵ en què el poeta expressa la seva reacció davant la guerra colonial amb els Estats Units. És ben conegut sobretot el seu començament («Escolta, Espanya, la veu d'un fill / que et parla en llengua no castellana») i el seu acabament («Adéu, Espanya!»). El poeta hi expressa la seva divisió interna entre el pragmatisme polític, que no acaba de renunciar a intervenir a Espanya, i el propòsit de girar-li l'esquena i mirar cap a Europa. De fet, aquesta ambigüitat és encara la del catalanisme no explícitament independentista.

Per l'article «La patria nueva», publicat l'11 de setembre del 1902 al *Diario de Barcelona*, Maragall va ser processat i va estar a punt de ser empresonat. Hi sosté que «la gran momia política» que és Espanya no pot ser regenerada per les regions vives, com ara Catalunya. I, com que descarta «la solució providencial, la de *un hombre* que surge y lo arregla todo», que seria un «milagro», i «la revolució», que seria «el salto en las tinieblas... internacionales», «el salto mortal», no veu que ningú pugui ser «españolista de esta España». Veurem que Maragall sembla que vagi oscil·lant entre les dues possibilitats considerades en l'«Oda a Espanya».

També cal recordar «De les reials jornades», opuscle publicat després del primer viatge del rei Alfons XIII a Catalunya al juny del 1904, que reflecteix la diversitat de criteris dins de la Lliga sobre la posició que calia adoptar davant de la visita reial, diversitat que va fer que se'n separés el grup d'esquerres. Maragall hi propugna un catalanisme transversal: «El catalanisme no ha de ser d'un partit». Amb la divisió, «prenguérem» —diu— «l'esperit de les nostres passions per l'esperit del nostre poble». La desunió de les forces polítiques quan

23. És la data que figura al peu del manuscrit. Hi ha un error, per tant, a l'edició de Selecta, que diu 1895.

24. En carta del 15 d'octubre del 1898 a Joaquim Freixas, escriurà: «La qüestió per Catalunya és europeïtzar-se, tallant més o menys lentament la corda que la lliga a *la Morta*» (I, 978).

25. Publicats el 1900 a *Visions i cants*.

es tracta de defensar els interessos de Catalunya és una de les grans causes de preocupació de Maragall.

Vull parar-me una mica més en l'article titulat «Entenem-nos», publicat el 22 de novembre del 1906 a *La Veu de Catalunya*, en ocasió d'una conferència de Jaume Brossa i d'un concert de Jaume Pahissa, que havien donat lloc a una polèmica sobre art i nació. És un text esplèndid, en què Maragall defensa la identitat nacional enfront d'un cosmopolitisme abstracte i postís, amb un argument de gran abast filosòfic: «Fixem-nos que Ibsen i la seva gent són ben noruegs, i que, justament per ésser-ho amb tanta força, són tan europeus, tan humans». En terminologia tècnica, diríem que l'universal es realitza únicament en el singular.²⁶ Per això diu que «enfortint la nacionalitat s'arriba a la mundialitat; però d'una vaga mundialitat, abstracta, mai s'ha arribat ni s'arribarà a fer cap nació». I afegeix: «No podem donar per acabat el procés catalanista, ni menys per ben començat [...]. Perquè encara no hem tingut cap artista que enfondís prou en lo popular propi per a arribar-hi a trobar i a fer-hi sentir l'ànima universal que hi ha al bell fons». La recerca de l'ànima pròpia «és l'únic camí de lo mundial veritable». És a dir: només serem realment universals si som catalans de manera desacomplexada. Maragall aquí estableix doctrina.

Ara mateix he recordat l'angúnia que li feia a Maragall la desunió de les forces catalanistes. Doncs bé, l'alegria que li va causar, per contra, el triomf electoral de Solidaritat Catalana li va inspirar un article entusiasta, «L'alçament», aparegut a *La Veu de Catalunya* el 13 d'abril del 1907, que és un al·legat nacionalista i unitari. En aquesta ocasió, «les passions polítiques han sigut ofegades com un no-res sota aquesta riuada patriòtica» possibilitada per la unió dels partits catalanistes. I Maragall recorda oportunament «lo que tantes vegades [li] havia dit don Joan Mañé: “El dia en què Catalunya tingués quaranta diputats ben seus al Parlament espanyol, ningú més li faria la llei”».

El triomf de Solidaritat Catalana és també a la base de l'article «Visca Espanya!», publicat al diari *El Poble Català*, portaveu del catalanisme d'esquerres, el 5 de maig del 1907, on reivindica, contra l'espanyolisme centralista, la llibertat dels pobles hispànics, que és la condició perquè puguin cridar «Visca Espanya!».

L'any de la Setmana Tràgica, entre «Ah! Barcelona...» i «La iglésia cremada», després del rebuig de «La ciutat del perdó», el 13 de novembre *La Veu de Catalunya* li va publicar l'article ja esmentat abans «A en Cambó... i als altres», que torna a ser una crida patriòtica a la unió dels partits catalanistes, després d'unes conferències de Francesc Cambó, que volien

26. Maragall s'acostava molt a aquesta formulació ja en una carta a Víctor Català (Caterina Albert) de l'11 de març del 1903: «Jo crec que, artísticament, sols enfondint en lo ben particular, lo individual, s'arriba a la vera delícia de lo universal» (I, 941). Idees semblants, les trobem fins i tot abans, per exemple en l'article «Arte y patria», publicat al *Diario de Barcelona* l'11 de març del 1901 (II, 622). Després d'«Entenem-nos», les continua desenvolupant, per exemple en l'article «Per l'Empordà», publicat a *Baix Empordà* el 19 de desembre del 1909 (I, 748).

renovar l'esperit de Solidaritat Catalana. Però la divisió que s'havia produït era tan fonda que difícilment podia ser escoltada una veu com la de Maragall, que demanava que els interessos de partit no prevalguessin sobre els interessos de Catalunya. Josep Benet considera que aquest article i les dues cartes a Pere Coromines que esmentaré tot seguit «formen una mena de testament polític» (Benet, 162).

Després de la desintegració de Solidaritat Catalana, Pere Coromines era considerat el líder de l'esquerra nacionalista. La carta que li va adreçar Maragall el 8 de març del 1910 és encara un nou intent d'afavorir la unitat entre el catalanisme conservador i el d'esquerres amb vista a les pròximes eleccions generals. Val la pena citar-ne el paràgraf més significatiu, encara que sigui una mica llarg i feixuc: «Jo crec» —li escriu Maragall— «que primer s'hauria d'ensajar l'arrencada que senyala en Cambó ajudant-hi tots de bona fe, sens perjudici de començar a actuar la vostra norma; i simultanejant les dues accions, que no em semblen pas contradictòries, i aprofitant alternativament les circumstàncies que s'anessin presentant, més favorables a l'una o a l'altra, i procurant sobretot no entrebancar-se mútuament, sinó ajudar-se en lo respectivament propici, tot mantenint-se cadascú en els seus principis, es veuria lo que més prospera a Catalunya, sense deixar mai de fer camí en un o altre sentit, ja que ambdós van a lo mateix: el reconeixement ple de la personalitat catalana dintre l'Estat, no dic ja espanyol, sinó ibèric, que ja sabem tots lo que això vol dir com a suprem ideal peninsular».

L'altra carta a Pere Coromines, del 23 d'abril del 1910, insisteix més extensament en la mateixa idea: «Fa molt temps que és un dol per tot bon català lo que us aneu dient els uns dels altres. En nom de Catalunya, prou! Qui ha faltat? Tots heu faltat. Qui ha començat? Pregunta de criatures: en esperit tots heu començat, perquè abans d'ofendre-us ja us odiàveu. [...] Així com us és lícit combatre-us en nom dels principis polítics allà on no sofren contradicció la causa essencial de Catalunya, així mateix fóra vergonya per tots combatre-us de cap manera o dividir-vos allí on l'abominable encasellament centralista es presenti contra Catalunya en batalla». Aquesta segona carta inclou l'autorització expressa al destinatari de fer-ne «l'ús que [li] sembli millor per Catalunya». Coromines la va publicar a *El Poble Català* el dia 26, i *La Veu de Catalunya* la va reproduir a l'edició del vespre del mateix dia. Però sense el resultat desitjat. La ruptura de Solidaritat Catalana i el drama de la Setmana Tràgica són els dos esdeveniments col·lectius que més van entristir Maragall.

2.1.2. *De reivindicació de la llengua*

Altres escrits estan centrats en la reivindicació de la llengua catalana. Em referiré sobretot a tres. El més antic és «El catalanisme en el llenguatge», un fragment de discurs que es remunta al 1893 (si ens hem de confiar de la data assenyalada en l'edició de les *Obres completes*, posada en dubte per alguns, que el fan més tardà). Si valgués aquesta data, seria el primer gran

text maragallà reivindicatiu de la nostra llengua. Maragall hi denuncia vigorosament la diglòssia: «A Catalunya, durant segles [...], mentre el català ha sigut el llenguatge viu i corrent, el castellà ha sigut el llenguatge de les idees generals i el literari. Aquesta divisió és contra naturalesa [...]. Un poble amb aquella doble expressió és un poble esguerrat, és un monstre, i els monstres solen tenir la vida curta i miserable, i en tot cas no fructifiquen, són estèrils: així ha estat, durant segles, el poble català en quant a literatura». En una situació de normalitat, una llengua ha de fer totes dues funcions. «Aquesta unitat només podrà resultar, o de la mort de la llengua catalana i consegüent integració completa i exclusiva de les nostres idees en la castellana, o bé del renaixement i dignificació del parlar català fins a fer-lo també l'únic llenguatge afectiu i ideal nostre».²⁷

El segon és «Conversa bilingüe», un article deliciós, publicat a *Il·lustració Catalana* l'11 de setembre del 1904. Comença així: «*Bastantes que hay de lenguas; para ir bien, no habría de haber más que una, porque así nos entenderíamos todos.* Aixís em defensava un bon senyor el que ell i la família parlessin sempre castellà per casa, amb tot i ésser ben catalans, com ja es pot veure per la mostra. I encara haguéssiu sentit l'accent!». Maragall hi escomet el tòpic persistent de la inutilitat de tantes llengües. I també un altre tòpic no menys tenaç, segons el qual unes llengües són més perfectes que altres: «*¡Ay! ¿qué quiere usted que le diga? yo encuentro que [el català] es una lengua muy ordinaria.*». Reivindica «la llengua pròpia» —l'expressió és seva—, «la que [ens] corre amb la sang per les venes», i celebra la rebrotada literària del català «al cap de quatre-cents anys» de ser una llengua «literàriament arraconada».

I el tercer, en què vull parar-me més particularment, en aquest cas amb un accent crític, és la comunicació de Maragall el 1906 al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, titulada «En pro de les varietats dialectals». D'acord amb la seva doctrina de «la paraula viva» i de l'«espontaneïtat», hi fa una defensa poc matisada del dialectalisme literari, contra l'«ideal arbitrari» d'una «falsa unitat externa», tot invocant «el sentit de llibertat del geni català aplicat a la pròpia llengua». Potser per això, després que al maig del 1911 el fessin membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, la institució que se suposa que haurà de fer una tasca d'endrega de la llengua, una mica perplex, escriurà (el 20 de juny) al seu amic Lluís Lluís: «No sé si és cosa pel meu esperit poc disciplinat; però no hi ha més, s'ha de fer lo que es puga» (II, 915). La posició de Maragall era, sens dubte, un error (*quandoque bonus dormitat Homerus*). Maragall tenia certament el gran mèrit, com ha remarcat Josep Pla, d'escriure en català amb tota naturalitat, sense fer-ne un gest patriòtic (Pla, p. 97 i ss.). Però, si s'hagués seguit el camí que ell traçava, ara tindríem

27. En l'article necrològic «Victor Balaguer» (*Diario de Barcelona*, 24 de gener del 1901), Maragall retreu a aquest escriptor i polític catalanista d'excusar-se davant la Mare de Déu de Montserrat pel fet d'adreçar-li uns versos en català, i ho considera un símptoma eloqüent del «estado de ánimo social y literario de una época» (II, 142).

encara, segurament, una llengua desballestada i ineficaç, en comptes de tenir una llengua estructurada i dúctil, apta per a tots els usos. Tots els bons escriptors han pogut fer la prova que, si es té ben interioritzada la norma (com l'operari que ha après a manejar bé, sense pensar-hi, les eines de l'ofici), es pot retrobar la naturalitat, la «paraula viva», fruit d'una «espontaneïtat» segona. Maragall no s'adonava de la necessitat de construir un estàndard (integrador, això sí) precisament per salvar el català. Potser es podria dir que va ser tan injust amb els intents d'«ordenació» del noucentisme incipient com ho seran amb ell alguns dels joves noucentistes.

Aquest Congrés li va inspirar també un article exultant, «La gran setmana d'octubre», publicat a *Il·lustració Catalana* el dia 24, en què celebra «l'estat d'incandescència patriòtica en què s'ha posat i es va posant encara la nostra massa social» en aquesta ocasió, que «és la gran senyal de la renaixença catalana i el fonament d'il·limitades esperances».

2.1.3. *Sobre llengua i nació*

Però hi ha també escrits que relliguen molt fortament, a la manera de Herder, el tema polític i el lingüístic. El primer dels que he triat, «El sentiment de pàtria», és un text publicat en forma fragmentària (esporgat, sens dubte, per la censura) a *Il·lustració Llevantina* el 16 de novembre del 1900. Maragall hi denuncia la coartada del patriotisme gradual (som europeus, mediterranis, espanyols, catalans), perquè de pàtria de debò només en tenim una, i el signe de pertinença és la llengua: «El signe de la pàtria, jo crec que és el llenguatge permanentment estès en un territori».²⁸ És allò que dirà Josep Pla: que la pàtria arriba fins allà on si dic «Bon dia!» em responen «Bon dia!».

Un altre és el poema civil «Or de llei», publicat a *Estudis* el 20 de maig del 1906, que em sembla (juntament amb l'article «El ideal ibérico», aparegut a *La Lectura* el mes anterior [II, 723]) la millor expressió de l'ideal maragallà d'una confederació ibèrica de pobles lliures («els pobles lliures són més grans»). A diferència de l'«Himne ibèric», del mateix moment,²⁹ que canta les diverses *regions* peninsulars (Cantàbria, Lusitània, Andalusia, Catalunya, Castella), «Or de llei» distingeix netament les tres *nacions* confederables, la catalana, la castellana i la portuguesa, corresponents a la part oriental, central i occidental de la Península i definides cadascuna per la seva llengua: «Servem la llengua catalana, / perquè hi ha en ella nostre esperit». Ara bé, la història no ens ha planyut: «Per formà un regne sol d'Espanya / se'ns van fer seus els castellans». Però, quan Catalunya es deixondí, «vegé que

28. En una carta a Pere Corominas del 12 de juliol del 1907, Maragall dirà lapidàriament: «Per a mi la nació és la llengua» (I, 959).

29. Publicat a *Solidaritat Catalana* el mateix 20 de maig del 1906. Ni l'un ni l'altre d'aquests dos poemes serà recollit al llibre *Seqüències*.

Espanya és una en tres, / perquè tres parles hi sentia». És estrany que aquest esquema (tripartit) d'Ibèria deixi de costat el País Basc. En canvi, en altres llocs hi trobem la idea d'una Ibèria quadrinacional i quadrilingüística. Així, per exemple, en l'article «Catalunya i avant», a què em referiré ara mateix, es parla de «la España grande, la castellana, catalana, vasca, portuguesa».³⁰

Però abans vull recordar un altre text, que coneixem amb el títol de «La verdadera cuestión previa». És un article enviat per Maragall a Ortega y Gasset (el futur teoritzador de la *conllevancia*) el 20 de juny del 1910 en resposta a un del filòsof castellà. Va restar inèdit fins que, després de la mort d'Ortega, la seva família el va trobar entre els seus papers i el va trametre a la família Maragall, que el va publicar a l'edició de les *Obres completes* de 1960-1961. Per Maragall, la veritable «cuestión previa» per a entendre el problema català és la del paral·lelisme entre la relació Espanya castellana / Catalunya i la relació Espanya castellana / Portugal, més enllà dels avatars històrics que han dut Portugal i Catalunya a una situació política tan diferent. El *Signo* (així, en majúscula i cursiva) de la diferència és la llengua. «Os lo digo en la vuestra» —escriu Maragall— «pero ¡ay! no os hagáis ilusiones, lo pienso en la mía, no hago más que traducir». Malauradament, això darrer ara ja no ho podria dir, perquè la situació s'ha capgirat: la immensa majoria dels catalanoparlants ho passen tot mentalment pel castellà (parlen català traduint del castellà). En aquest punt estem francament molt pitjor que en temps de Maragall.

L'últim article que volia assenyalar sobre l'estreta relació entre llengua i nació és el ja esmentat «Catalunya i avant», de títol català, però escrit en castellà i publicat al *Diario de Barcelona* el 5 d'octubre del 1911, a la darrereria per tant de la vida del poeta. És una resposta pública a Unamuno, que havia demanat que els catalans catalanitzéssim Espanya, però en castellà. Glossa, argumentant de fet *ad hominem*, uns versos de l'escriptor bascocastellà, que hi ha posat com a epígraf: «*La sangre de mi espíritu es mi lengua. / Y mi patria es allí donde resuena*». Pel darrer Maragall, provar de catalanitzar Espanya «sería nuestra ruina definitiva» i li explica a Unamuno que «no podemos tomar la lengua castellana *como lengua propia*».

2.2. Escrits «socials»

Caldria evocar també almenys una mostra dels escrits «socials» de Maragall. Potser el més rellevant és, finalment, «La iglesia cremada», que ja ha estat presentat. També té un accent social significatiu l'«Oda nova a Barcelona», de què també hem parlat. Però n'hi ha d'altres

30. També a «El ideal ibérico» es distingeix entre el profund sentit identitari de gallecs, bascos i catalans i «el vago regionalismo de las poblaciones que se contentarían con una descentralización administrativa más o menos extensa». Pel que fa a Catalunya, s'hi demanen coses com ara «la Diputación regional, el concierto económico, el puerto franco, la Universidad autónoma...».

que val la pena de retenir. He escollit, per fer-los de pòrtic, el poema inacabat «La sirena», publicat a *Juventut* el 5 de gener del 1905 (i incorporat el 1911 al llibre *Seqüències*). Maragall diu, en carta a Carles Rahola del 24 de gener del 1905 que «aquell *Sirena* és un fragment, l'únic escrit d'una mena de cosa que fa anys que em va per dins, que en diria la bellesa de la qüestió social si això no fos un galimatias» (I, 1068). És d'una força corprenedora, que mostra una consciència intensa de la condició de vida dels obrers: «El xisclé ardent de la sirena impura / crida an els pobres cap a treballar. [...] I si volen fugir del teu imperi, / roden per la ciutat esmaperduts. [...] I en les cases dels pobres, entristides / hi ha una mena de pau sense virtut».

Un dels articles de més entitat sobre el tema social és «El ingeniero», publicat al gener del 1905 a *Los Lunes del Imparcial*. És una reflexió sobre els beneficis (millora de les condicions de vida, solidaritat dels obrers...) i els perjudicis (acaparament de béns per uns pocs, lluites socials...) del progrés material i tècnic, magnificat pels uns i denigrat pels altres. La posició de Maragall és força ponderada i, finalment, d'un cert optimisme: els mals d'avui són béns per a demà; els mals del progrés es curen amb més progrés.

Aquest seria també potser el lloc per a recordar l'«Elogi del poble», el tercer de la trilogia catalana d'*elogis* (després de l'«Elogi de la paraula» i de l'«Elogi de la poesia»). Porta la data de 13 de setembre del 1907. El *poble* es defineix sobretot per l'arrelament al terror i per l'existència d'un projecte col·lectiu creador. Es contraposa a la *turba*, a la simple aglomeració amorfa i càotica.³¹ Aquest assaig desenvolupa una reflexió sobre el progrés, que recorda la d'«El ingeniero», però subratllant que el poble és el lloc de la promoció de la personalitat: «Jo crec» —diu— «que el progrés consisteix en la indefinida exaltació de l'individu, i que, sien quines sien les seves alternatives, la seva orientació definitiva és procedir de lo col·lectiu a lo individual, de la massa humana a la persona humana, produint tipus d'home més superiors a mesura de més individualitzats». El concepte de *poble* (o el seu quasi equivalent de *ciutat*), contraposat al de *turba* o al de simple *població*, és objecte sostingut de reflexió per a Maragall. Ja hem vist que sortirà també en els escrits relatius a la Setmana Tràgica. I potser, com apuntava abans, un dels nostres grans interrogants hauria de ser encara si som efectivament un *poble*, o si som un poble a mig fer o tal vegada a mig desfer.

Cal remarcar, però, que els aspectes més problemàtics del progrés en la civilització industrial són qualificats a l'«Elogi del poble» de «modern socialisme». Això ens porta a dir un mot sobre el concepte maragallià de *socialisme*, passablement confús o equívoc, i generalment ple de connotacions negatives. Els anys 1894 i 1895 publicava al *Diario de Barcelona* articles com ara «El peligro socialista» (II, 412) o «Contra el socialismo» (II, 470), que de

31. Menys significativa és la contraposició que també s'hi fa, sinècdòquicament, entre el *poble* (entès en sentit restringit com les classes humils) i les classes altes (l'aristocràcia, el Govern, els intel·lectuals, el clero, els rics o els militars).

fet són comentaris, amb remarques crítiques, d'articles profundament reaccionaris publicats a França. En les moltes referències posteriors al que Maragall anomena *socialisme*, el que li desagradava és l'intervencionisme estatal, la burocràcia, l'abstracció, l'organització mecànica, l'absència de relació personal d'home a home. Però l'article més interessant sobre aquesta qüestió és «Preparad los caminos», publicat al *Diario de Barcelona* el 13 de juliol del 1911, segons el qual el socialisme, entès així, és un estadi obligat de l'evolució moderna de les societats, però no un estat definitiu, sinó transitori, que cal mirar-se amb un punt d'ironia, cosa molt diferent de la condemna: «Aplicaos en lo menester a la socialización hoy todavía necesaria, pero sonriendo un poco de ella, y sobre todo salvando dentro de ella lo que después sería, y en el fondo es siempre, lo único necesario: el afecto humano vivo, de hombre a hombre.» Maragall convida a preparar els camins per a superar l'etapa socialista. D'altra banda, cal recordar que, en una carta del 8 de gener del 1910 a Josep Aladern (pseudònim de Cosme Vidal), que havia comentat elogiosament «La iglesia cremada», diu que «el socialisme i l'anarquisme s'assemblen molt al cristianisme... sense Crist» (I, 1162).³² Hi ha doncs, tanmateix, lletra menuda, en el tractament que fa Maragall del socialisme.

Finalment, com a epíleg d'aquests escrits, tant dels «catalanistes» com dels «socials», voldria evocar-ne dos d'inclassificables: «Als estudiants» i «Per a la Biblioteca de Catalunya». En el primer, un discurs pronunciat a la Lliga Regionalista al desembre del 1903, un Maragall d'esperit juvenívol convida els joves a «demandar la lluna» (i els diu que «la lluna anirà venint») i tracta d'encomanar-los «la il·lusió de saber», de tal manera que, si no la tenen, val més que deixin estar els llibres i es dediquin a una altra cosa. Sempre, «perquè en el vol de la pàtria no hi càpiga desmai». I, ja que d'universitaris i de pàtria es tracta, no puc estar-me de recordar uns mots de Torras i Bages que amb tota seguretat Maragall faria seus³³ i que no han perdut ni un bri d'actualitat: «Convé en gran manera encaminar totes les forces a un objecte, a la conquesta de la universitat; el dia que la universitat sia de debò catalana començarà la renaixença de Catalunya».³⁴

Ara, això sí, «la il·lusió de saber» no ha de quedar frustrada per manca de mitjans. Per això, en el segon d'aquests escrits, una al·locució a l'alcalde de Barcelona de l'octubre del 1911 (dos mesos abans de morir), Maragall demanarà, en nom de l'Institut d'Estudis

32. Aquesta és una idea que Maragall tenia des de feia anys. Ja en una carta a Josep Pijoan del 3 de març del 1904 havia escrit: «...i pensava que, efectivament, el socialisme era un cristianisme... sense Crist Fill de Déu» (I, 1035).

33. En l'article «La energía nacional», publicat al *Diario de Barcelona* el 18 de desembre del 1897 (II, 532), denuncia el desarrelament causat per l'ensenyament uniformitzador secundari i universitari. I ja he recordat que a «El ideal ibérico» reclamava l'autonomia de la universitat. Cf. Glòria CASALS, *Joan Maragall i la universitat*, «Quaderns Fundació Joan Maragall» núm. 35, Barcelona, Claret, 1997, p. 15.

34. Cf. Josep TORRAS I BAGES, *La tradició catalana*, Barcelona, Edicions 62, MOLC, 1981, p. 387.

Catalans, la cooperació de la ciutat per a guarnir «la Biblioteca Nacional Catalana». «Doncs a aquesta joventut» —diu—, «el primer que li cal és aigua per la seva set, llibres pel seu afany de saber, una biblioteca digna d'una ciutat moderna, com Barcelona sembla que vol ésser. Si no l'hi donem, els esperits d'aquests joves moriran en la set, o per salvar-se hauran de fugir de la pàtria, desposseint-la de l'esperança de renaixença que ells en si porten i que a cada generació pot ésser l'última».³⁵ Com diu Josep Benet, «fou el seu darrer acte de ciutadania» (Benet, 174).

En conclusió, Maragall és encara per a nosaltres una de les millors expressions de la consciència civil. És veritat que en els seus escrits no tot manté la mateixa vigència. He triat aquells que he considerat més significatius en el seu temps i en el nostre. Eduard Valentí Fiol i Joan-Lluís Marfany insisteixen, no sense una part de raó però massa unilateralment al meu entendre, en el caràcter conservador de molts dels seus articles. Seria ridícul que jo ara volgués fer d'ell un «progressista», però cal reconèixer que és una veu lliure, sense amo i per damunt d'interessos partidistes. Prat de la Riba i Cambó van mostrar que no el coneixien gaire quan a l'agost del 1905 li van proposar d'integrar-se en una candidatura de diputat per la Lliga. La resposta de Maragall va ser: «Jo no sóc un polític; jo no seré mai un polític; jo no sóc més que un enamorat de Catalunya» (I, 1249).³⁶ És una veu més ètica que no pas ideològica, capaç de qualificar «els seus», si cal, com hem vist, de «turba conservadora».

No sempre la va encertar. Ja he comentat la seva perillosa defensa del dialectalisme literari. O la seva boirosa idea del socialisme. Ningú no és perfecte.

Però els seus articles sobre la Setmana Tràgica són extraordinàriament lúcids. I el seu patriotisme és de pedra picada. Els seus textos sobre la política catalana i sobre la llengua (amb l'excepció indicada) feien blanc. I encara ens semblen gairebé escrits per a nosaltres, per refer-nos de la nostra baixa autoestima i per denunciar la nostra tendència a la «servitud voluntària» de què parlava fa segles La Boétie, el gran amic de Montaigne.

He començat al·ludint a la seva condició de clàssic. Ara bé, solem considerar que els clàssics són sempre actuals perquè revelen el fons permanent de la naturalesa humana. Però que els escrits de Maragall siguin aplicables també quasi literalment a la nostra circumstància històrica deu voler dir que les coses no han canviat gaire entre nosaltres en cent anys, que estem patinant *sur place*. És ben significatiu que el guió d'una bona part del catalanisme polític i cultural continuï essent l'«Oda a Espanya», amb l'ambigüitat ja comentada. Algú podria dir

35. El document, redactat per Maragall, era signat pels membres de l'Institut següents: Miquel A. Fargas com a president, Àngel Guimerà, Joan Maragall, Lluís Segalà, Antoni Rubió i Lluch, Pere Coromines, i Eugeni d'Ors com a secretari. Va ser lliurat per la comissió de l'IEC el 27 d'octubre del 1911 i publicat l'endemà a *La Veu de Catalunya*.

36. A l'article «Fantasia sobre motivos» esmentat més amunt escriurà, pocs mesos després, que ell «no podria ser [...] un político de partido» (II, 710).

que un dels aspectes en què el canvi és més perceptible és el religiós: ara ningú no gosaria fer seva la famosa dita atribuïda a Torras i Bages «Catalunya serà cristiana o no serà». Però és que el Maragall de «La iglésia cremada» tampoc no l'hauria admesa en aquell moment. La fe de Maragall en Catalunya l'hauria portat, si de cas, a admetre aquella sentència segons la nova puntuació que algú enginyosament s'ha empescat: «Catalunya serà: cristiana o no, serà».³⁷

Deia que les coses entre nosaltres no sembla que hagin canviat gaire. Però Catalunya (com a locomotora dels Països Catalans), després d'un segle de repetir inútilment, com qui pica en ferro fred, els enraonadíssims arguments maragallians, hauria d'haver acabat per aprendre la lliçó. Ha contribuït substancialment a modernitzar Espanya, però no ha vist consolidades les seves aspiracions nacionals. Potser ja té edat per preguntar-se de debò, més enllà de l'ambigüïtat de l'«Oda a Espanya», què vol ser quan sigui gran (en un marc polític de referència que ja no pot ser Ibèria, sinó Europa). Perquè l'Espanya plural que ja demanava Joan Maragall no sembla pas que, un segle més tard, s'albiri encara en l'horitzó (som, si fa no fa, allà on érem fa cent anys). Més aviat sembla que la transformació de l'Estat espanyol sigui una empresa tan àrdua com la independència de Catalunya, si no més. Aquesta és la gran lliçó de cent anys de catalanisme. D'altra banda, la nostra llengua no té pas el futur assegurat: a part de la pressió d'una llengua veïna molt potent i d'altres dificultats velles i noves, continuem tenint l'Estat en contra (amb la diferència que Espanya ja no és, en part gràcies a Catalunya, aquella «mòmia política» de què parlava Maragall); ara bé, som molts els que pensem que només si aconseguim salvar la llengua salvarem la nació, que era la idea del nostre poeta.

Joan Maragall il·lumina, doncs, el seu temps i el nostre. Com diu Maurici Serrahima (l'escriptor català més identificat en conjunt amb el seu pensament), «cada dia el trobem més actual, més a la vora dels nostres problemes i de les nostres esperances» (Serrahima, 136). Però un té també la impressió que ell ja ho va dir pràcticament tot, tant als d'ací com als d'allà, i que a nosaltres, per tant, només ens resta, allixonats per l'experiència de tot el segle XX, preguntar-nos si no ens hem de decantar decididament en el punt crucial en què Maragall encara hesitava.

Bibliografia

a) EDICIONS D'OBRES DE JOAN MARAGALL

MARAGALL, Joan. *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1960-1961, 2 v.

VALLVERDÚ, Francesc (cur.). *Elogi de la paraula i altres assaigs*. Barcelona: Edicions 62, MOLC, 1978.

MARFANY, Joan-Lluís (cur.). *Articles polítics*. Barcelona: La Magrana, 1988.

37. Cf. Jesús TUSON, *Lletres sobre lletres*, Barcelona, Empúries, 2006, p. 26.

BOU, Enric (cur.). *Poesia completa*. Barcelona: Empúries, 1986.

CASALS, Glòria (cur.). *Poesia. Edició crítica*. Barcelona: La Magrana, 1998.

b) ESTUDIS SOBRE JOAN MARAGALL

AA. DD. *Joan Maragall. Conferències en commemoració del centenari de la seva naixença (1860) i del cinquantenari de la seva mort (1911)*. Barcelona: IEC, 1963.

BENET, Josep. *Maragall i la Setmana Tràgica*. Barcelona: IEC, 1963 [edicions posteriors a Edicions 62].

MARAGALL, Gabriel. *Joan Maragall: esbós biogràfic*. Barcelona: Edicions 62, 1988.

MARFANY, Joan-Lluís. «El modernisme» i «Joan Maragall». A: DE RIQUER, M. / COMAS, A. / MOLAS, J. *Història de la literatura catalana* núm. 8. Barcelona: Ariel, 1986.

PIJOAN, Josep. *El meu Joan Maragall*. A: *Obra catalana*. Barcelona: Selecta, 1963.

PLA, Josep. «Joan Maragall. Un assaig». A: *Tres biografies (Obra completa X)*. Barcelona: Destino, 1968.

SERRAHIMA, Maurici. *Vida i obra de Joan Maragall*. Barcelona: Laia, 1981. [Pròleg de Jaume Lorés].
Nova edició, amb el títol *Joan Maragall*, Edicions 62, 1990.

TRIAS, Eugenio. *El pensament de Joan Maragall*. Barcelona: Edicions 62, 1982.

VALENTÍ FIOL, Eduard. *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos*. Barcelona: Ariel, 1973.